

Geneza społeczeństwa obywatelskiego

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Linia chronologiczna](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

-
- Źródło: *Czy istnieje w Polsce społeczeństwo obywatelskie?*, dostępny w internecie: jow.pl [dostęp 2.01.2020].

- Źródło: *Spółeczeństwo obywatelskie i jego instytucje*, dostępny w internecie: senat.gov.pl [dostęp 2.01.2020].

Każdy z nas jest obywatelem jakiegoś państwa. Oprócz obywatelstwa łączy nas z nim wiele innych więzi: wspólne pochodzenie, patriotyzm, religia, kultura oraz język. Dlatego czujemy się jego częścią i chcemy, aby państwu i jego mieszkańcom działo się jak najlepiej. W tym celu często angażujemy swój czas i potencjał w działania na rzecz państwa, narodu czy społeczeństwa. Najłatwiej angażować się w działalność na obszarze, na którym żyjemy i mieszkamy, w szeroko rozumianym społeczeństwie lokalnym. Aby to było możliwe, muszą istnieć pewne uregulowania prawne, pozwalające obywatelom na działanie w ramach społeczeństwa obywatelskiego.

Funkcjonowanie społeczeństwa demokratycznego jest jedną z podstaw demokracji – dzięki temu obywatele mają wpływ na otaczającą ich rzeczywistość. Inaczej wygląda sytuacja w państwach niedemokratycznych, gdzie wszelkie działania społeczeństwa obywatelskiego są niszczone przez władze. W XX wieku w Polsce mieliśmy do czynienia z państwem niedemokratycznym, tępiącym przejawy społeczeństwa obywatelskiego w czasach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, oraz z rozwojem państwa demokratycznego po przemianach 1989 roku w III Rzeczypospolitej Polskiej.

Twoje cele

- Wyjaśnisz pojęcie „społeczeństwo obywatelskie”.

- Przeanalizujesz idee społeczeństwa obywatelskiego na ziemiach polskich.
- Scharakteryzujesz etapy rozwoju społeczeństwa obywatelskiego w Polsce XX wieku.
- Podasz przykłady działania społeczeństwa obywatelskiego w Polsce XXI wieku.

Przeczytaj

Spółeczeństwo obywatelskie

Współcześnie [społeczeństwem obywatelskim](#) nazywamy taki typ społeczeństwa, którego członkowie charakteryzują się dużą aktywnością i samoorganizacją przy dążeniu do osiągnięcia wyznaczonego celu, bez pomocy ze strony państwa czy jego władz. Działa ono niezależnie od instytucji państwowych, realizując różne cele istotne dla społeczeństwa, których państwo nie może lub nie chce spełniać. By można było mówić o społeczeństwie obywatelskim, jego członkowie muszą mieć dużą świadomość dotyczącą potrzeb tego tworu. Dążenie do ich zaspokojenia pozwala na swobodną działalność publiczną obywateli, która pozostaje poza kontrolą państwa. Działalność takiego społeczeństwa opiera się na spontanicznych i żywiołowych inicjatywach oraz aktywności obywatelskiej.

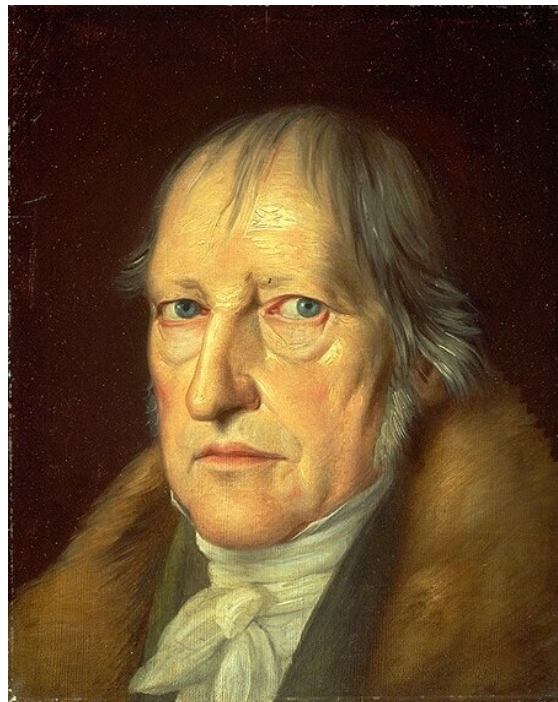
Tak rozumiane społeczeństwo obywatelskie może istnieć wyłącznie w państwie demokratycznym. Pełny rozwój takiego społeczeństwa byłby niemożliwy bez świadomych politycznie obywateli oraz bez demokratycznych instytucji politycznych państwa.

Geneza społeczeństwa obywatelskiego

Część badaczy idei społeczeństwa obywatelskiego pierwszych jego śladów doszukuje się już w starożytności, w rozważaniach Arystotelesa i Cyncerona. W dobie oświecenia i rozwoju myśli liberalnej John Locke uważał, że jest ono formą kontroli i nacisku ze strony wolnych obywateli na wybrany przez siebie rząd.

Termin „społeczeństwo obywatelskie” wywodzi się z koncepcji społeczeństwa cywilnego stworzonej przez Georga Wilhelma Friedricha Hegła. Definiował on społeczeństwo obywatelskie jako stan pośredni między instytucją rodziny a państwem. Hegel widział w tym proces doskonalenia organizowania się ludzi we wspólnotę najdoskonalszą, czyli państwo.

Celem tego społeczeństwa było zaspokajanie swoich potrzeb. Do idei społeczeństwa cywilnego odwoływał się między innymi Karol Marks, który utożsamiał je z przedpolityczną, pozostającą poza kontrolą państwa sferą życia społecznego i politycznego. W 1949 roku w tłumaczeniu dzieł Marksa w Polsce zastąpiono pojęcie społeczeństwa cywilnego społeczeństwem obywatelskim. W 1989 roku zyskało ono olbrzymią popularność, gdy zostało użyte przez komunistów w celu stłumienia żądań dotyczących pełnoprawnego i pluralistycznego społeczeństwa politycznego oraz legitymizacji neoliberalnej transformacji.

Georg Wilhelm Friedrich Hegel. Dowiedz się, jaki wpływ miały jego poglądy na działalność Karola Marksa.

Źródło: domena publiczna.

Różne definicje społeczeństwa obywatelskiego łączy jedna wspólna cecha: społeczeństwo takie zachowuje autonomię wobec instytucji państwa, by zlikwidować jego wszechobecność i odkryć złoty środek między etatyzacją i prywatyzacją ludzkiego współżycia. Każde państwo niedemokratyczne, a zwłaszcza państwo totalitarne, jest wrogiem obywatelskości, gdyż łączy się ona z pewną niezależnością od władzy centralnej oraz pewnym stopniem autonomii niektórych segmentów społeczeństwa. Brak ingerencji państwa w instytucje niezależne od władzy politycznej, zapewniające samoorganizację społeczeństwa oraz stworzenie właściwych ram dla realizacji interesu publicznego stanowią bardzo istotne cechy definiujące społeczeństwo obywatelskie.

Idea „trzeciej drogi”

W poglądach współczesnej socjaldemokracji idea społeczeństwa obywatelskiego była uważana za „lek” na nadmierne urynkowanie i skomercjalizowanie życia publicznego. Dlatego używano hasła „[trzecia droga](#)”, które rozumiano jako trzeci sektor tworzony przez społeczeństwo obywatelskie. Stało się ono rodzajem bufora między sektorem

publicznym, kontrolowanym przez państwo, i sektorem wolnego rynku, tworzonym przez obywateli i pozostającym poza bezpośrednim nadzorem państwa.

Cechy społeczeństwa obywatelskiego

Do najważniejszych cech przypisywanych społeczeństwu obywatelskiemu zaliczamy:

- aktywność obywatelską – uczestnictwo obywateli w życiu społecznym, kulturalnym, politycznym i ekonomicznym państwa, jak również wspólnoty lokalnej, przejawiające się w podejmowaniu wspólnych działań o charakterze dobrowolnym i świadomym;
- tolerancyjność i otwartość na racjonalne argumenty i inne kultury – nie występuje w nim dyskryminacja, ma miejsce poszanowanie praw równości i wzajemne zrozumienie;
- istnienie organizacji pozarządowych – działających na rzecz wybranego interesu i nie działających w celu osiągnięcia zysku;
- samoorganizację – obywatele sami się organizują, bez pomocy władzy;
- samorządność – niezależne od nadrzędnej władzy decydowanie o własnych sprawach, pełnienie funkcji uzupełniających w stosunku władz, np. szkoły, zakładu produkcyjnego, władz państwowych;
- nierozłączne funkcjonowanie społeczeństwa obywatelskiego z demokracją jako systemem politycznym;
- współpracę dla dobra wspólnoty;
- wolontariat – dobrowolną, bezpłatną, świadomą pracę na rzecz innych osób lub całego społeczeństwa, wykraczającą poza związki rodzinno-koleżeńsko-przyjacielskie;
- trwałą i zrównoważony rozwój – doktrynę ekonomii zakładającą jakość życia na poziomie, na jaki pozwala obecny rozwój cywilizacyjny.

Znaczenie społeczeństwa obywatelskiego

Dzięki istnieniu społeczeństwa obywatelskiego w Europie Zachodniej i Stanach Zjednoczonych doszło do rozwoju poczucia obywatelskości i więzi społecznych niezbędnych do wytworzenia wspólnoty, czyli państwa. W Europie Środkowej

i Wschodniej wykształcenie się społeczeństwa obywatelskiego służyło czemuś przeciwnemu. Miało ograniczyć państwo jako spadek po reżimie komunistycznym i dać obywatelom możliwość wpływania na władzę. Sama geneza społeczeństwa obywatelskiego w Polsce czy Czechach jest inna niż w USA i Francji. W naszych realiach było to społeczeństwo samoorganizujące się, które powstało, mimo że władza oficjalnie się na to nie zgadzała. Takie były początki [Komitetu Obrony Robotników](#), Ruchu Obrony Praw Człowieka i Obywatela czy Solidarności. Powstanie społeczeństwa obywatelskiego pozwala na aktywne uczestnictwo ludzi w życiu politycznym kraju, regionu bądź gminy. Obywatele, pobudzeni do takiego uczestniczenia w demokratycznych przejawach życia politycznego, z czasem tworzą jego elity polityczne. Dlatego społeczeństwo obywatelskie jest nazywane szkołą demokracji.

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Słownik

Komitet Obrony Robotników (KOR)

polska organizacja opozycyjna działająca od września 1976 do września 1977 r., sprzeciwiająca się polityce władz PRL, niosąca pomoc osobom represjonowanym w wyniku wydarzeń czerwca 1976 r., przede wszystkim w Radomiu i Ursusie, a także w Płocku; po częściowym spełnieniu jej postulatów przez władze PRL przekształciła się w Komitet Samoobrony Społecznej „KOR”

komitety obywatelskie

ruch społeczno-polityczny zainicjowany w maju 1989 r. przez Komitet Obywatelski „Solidarność” dla przeprowadzenia kampanii wyborczej Solidarności w wyborach do parlamentu (4 czerwca 1989 r.)

społeczeństwo obywatelskie

społeczeństwo charakteryzujące się aktywnością i zdolnością do samoorganizacji oraz określania i osiągania wyznaczonych celów bez impulsu ze strony władzy państwowej

„trzecia droga”

system społeczno-gospodarczy pośredni między kapitalizmem a socjalizmem

Linia chronologiczna

Polecenie 1

Zapoznaj się z linią chronologiczną. Za pomocą dostępnych źródeł uzupełnij oś o wybrane wydarzenie, które według Ciebie jest istotne dla rozwoju społeczeństwa obywatelskiego w Polsce.

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Ćwiczenie 1

Ćwiczenie 2

Ćwiczenie 3

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Ćwiczenie 2

Ćwiczenie 3

Ćwiczenie 4

Zapoznaj się ze źródłem ikonograficznym i wykonaj polecenie.

Źródło: IPN, dostępny w internecie: sw.ipn.gov.pl [dostęp 28.04.2020 r.], licencja: CC BY-SA 3.0.

Tekst źródłowy do ćwiczeń 5–6.

” Społeczeństwo obywatelskie i jego instytucje

4. Kształtowanie się społeczeństwa obywatelskiego w III Rzeczypospolitej

Budowa społeczeństwa obywatelskiego według zachodnioeuropejskiego modelu możliwa była w Polsce dopiero po przemianach 1989 i 1990 roku, po wprowadzeniu odgórnych, ogólnokrajowych reform ustrojowych, społecznych, gospodarczych i politycznych, które otworzyły drogę niezależnemu społeczeństwu i demokratycznemu państwu. Idea społeczeństwa obywatelskiego łączy się bowiem z niezależnością obywateli od wszelkich form despotyzmu, z byciem autonomicznymi, w pełni niezależnymi podmiotami życia społecznego. Społeczeństwo obywatelskie to społeczeństwo złożone z obywateli aktywnych i zdolnych do samoorganizacji oraz określania i osiągania wyznaczonych celów bez impulsu ze strony władzy państwowej – gdyż obywatele potrafią działać niezależnie od instytucji państwowych. Podstawową cechą społeczeństwa obywatelskiego jest świadomość jego członków potrzeb wspólnoty oraz dążenie do ich zaspokajania. Cała aktywność społeczeństwa obywatelskiego odnosi się więc do sfery ponadprywatnej, a niezależnej od oficjalnej działalności państwa. Nowoczesne demokratyczne państwo prawne potrzebuje silnego społeczeństwa obywatelskiego, a dla zaistnienia takiego społeczeństwa konieczne jest powstanie instytucji pomostowych, łączących instytucje społeczeństwa demokratycznego z administracją.

Należy jednak mocno podkreślić, że reformy początku lat 90. ubiegłego wieku w Polsce otworzyły tylko drogę, bowiem powstawanie nowoczesnego społeczeństwa obywatelskiego nie może być odgórnie sterowane przez państwo, odbywa się niezależnie od

formalnych instytucji państwowych i jedyne, co państwo może robić, to stwarzać warunki prawne i nie przeszkadzać w samoorganizowaniu się społeczeństwa. Piotr Gliński tak charakteryzował wpływ społeczeństwa obywatelskiego na funkcjonowanie nowoczesnego państwa: »społeczeństwo obywatelskie, społeczeństwo aktywne, otwarte, demokratyczne, solidarne, wolne i odpowiedzialne zarazem, nie jest strukturą łatwą do ukształtowania, właściwie orbituje gdzieś na granicy utopii, ale jest też jedynym rozsądnym i dającym nadzieję wyjściem z dylematów funkcjonowania współczesnych społeczeństw. Tylko taki partner jest w stanie kontrolować potężne struktury władzy politycznej i ekonomicznej oraz łagodzić skutki różnorodnych napięć wewnętrznych w społeczeństwie. Tylko on potrafi wyzwolić społeczne rezerwy i obywatelską energię nawet w sytuacjach – wydawałoby się – beznadziejnych kryzysów społecznych i kulturowych«.

Źródło: *Społeczeństwo obywatelskie i jego instytucje*, dostępny w internecie: senat.gov.pl [dostęp 2.01.2020 r.].

Ćwiczenie 5

Ćwiczenie 6

Tekst źródłowy do ćwiczeń 7–8.

” ***Czy istnieje w Polsce społeczeństwo obywatelskie?***

Proces współdecydowania jest rezultatem praktykowania i utrwalania instytucji oraz wartości społeczeństwa demokratycznego, opartego na poczuciu obywatelskości. Obywatelskość rozumiana jest z kolei jako aktywne uczestnictwo w rozwoju społecznym i politycznym państwa – zakorzeniona w procesie rozwoju państwowości i kształtowana na drodze praktyk na przestrzeni historii. Wizja

społeczeństwa obywatelskiego to wizja społeczeństwa, które chce jak największy obszar życia wyjąć spod władzy i kontroli polityków i administracyjnej biurokracji.

Rola obywateli

Starając się wyjaśnić przyczyny częstego niezadowolenia społeczeństwa obywatelskiego w Polsce, należy odnieść się do globalnego procesu zmiany społecznej i politycznej, wyrażającej się w skokowym przejściu od epoki komunizmu do epoki semidemokratycznej. Skutkuje to niestety szukaniem roli państwa, rozpadem więzi społecznych i nierozwiniętymi formami integracji społecznej.

Faktem jest, że w Polsce obserwujemy niedorozwój społeczeństwa obywatelskiego, nastąpiło bowiem przeniesienie cech obywatelskości na struktury i zasady funkcjonowania państwa demokracji parlamentarnej, w którym organy władzy i administracja przejmują – może za wyjątkiem kampanii wyborczych – wszelkie funkcje władcze. Obywatelom pozostaje rola obserwatora i przestrzeganie porządku prawnego. Znikają zasady charakterystyczne dla zaangażowanego społeczeństwa obywatelskiego. Mam tu na myśli: sprawiedliwość, wolność, solidarność i odpowiedzialność za państwo.

Rozwój społeczeństwa obywatelskiego w Polsce, podobnie jak w innych państwach, jest symbiotycznie powiązany z funkcjonalnością demokracji. Zauważamy przy tym dwa dość wątki kierunki urzeczywistniania się tego typu społeczeństwa.

Pierwszy imituje koncepcje zachodnie, ujmując społeczeństwo obywatelskie jako więzi zrzeszeniowe i grupy interesów, powiązane na wielu poziomach ze strukturami państwowymi. Do tych układów należą różne grupy interesów, powiązane mniej lub bardziej oficjalnie z klasą polityczną. Można w tym wypadku mówić o elitach ekonomiczno-politycznych.

Drugi wykazuje związek z polską tradycją polityczną, utożsamiający społeczeństwo obywatelskie ze sferą samoorganizacji poza polityką w postaci społeczeństwa wolnościowo-narodowego. Są to różne ugrupowania właśnie o charakterze wolnościowym i narodowym, odwołujące się albo do wolnej gospodarki rynkowej, albo do tradycji historyczno-narodowych i nieakceptujące aktualnego modelu polityczno-decyzyjnego.

Wydaje się jednak, że optymalnym rozwiązaniem jest takie ujęcie społeczeństwa obywatelskiego, które odnosi się do sfery społecznej, gospodarczej i politycznej jako form aktywności w procesie polityczno-decyzyjnym. Chodzi mi o przejęcie przez obywateli – jako podmioty demokratycznej władzy i aktywnych uczestników sfery publicznej – wiodącej roli w procesie podejmowania decyzji i wyzwolenie się spod dyktatu administracji rządowej i wszechmocnego biznesu.

Źródło: *Czy istnieje w Polsce społeczeństwo obywatelskie?*, dostępny w internecie: jow.pl [dostęp 2.01.2020 r.].

Ćwiczenie 7

Ćwiczenie 8

Dla nauczyciela

Autor: Jarosław Dyrda

Przedmiot: wiedza o społeczeństwie

Temat: Geneza społeczeństwa obywatelskiego

Grupa docelowa: III etap edukacyjny, liceum, technikum, zakres rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres rozszerzony

VI. Społeczeństwo obywatelskie i kultura polityczna.

Uczeń:

1) przedstawia idee społeczeństwa obywatelskiego i charakteryzuje jego rozwój w XX-wiecznym państwie polskim.

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie.

Cele operacyjne:

Uczeń:

- definiuje pojęcie „społeczeństwo obywatelskie”;
- przedstawia idee społeczeństwa obywatelskiego na ziemiach polskich;
- charakteryzuje etapy rozwoju społeczeństwa obywatelskiego w Polsce XX wieku;
- podaje przykłady działania społeczeństwa obywatelskiego w Polsce XX wieku.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- dyskusja;
- analiza tekstu literackiego.

Formy zajęć:

- praca indywidualna;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami i dostępem do internetu, słuchawki;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg zajęć:

Faza wstępna

1. Na ostatnich zajęciach lekcyjnych nauczyciel poprosił, by każdy przygotował trzy przykłady funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego w Polsce XX wieku.
2. Przedstawienie tematu i omówienie celów lekcji.

Faza realizacyjna

1. Burza mózgów – zespół klasowy próbuje zdefiniować pojęcie „społeczeństwo obywatelskie”. Przedstawiane propozycje są zapisywane na tablicy jako element notatki z zajęć lekcyjnych.
2. Na podstawie posiadanej wiedzy uczniowie ustalają, jaka była geneza społeczeństwa obywatelskiego i kiedy to zjawisko aktywności obywatelskiej zawitało do Polski.
3. Wspólna analiza propozycji przykładów funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego w Polsce XX wieku. Kolejno cały zespół klasowy podaje wyszukane w domu przykłady społeczeństwa obywatelskiego w Polsce. Porównanie ich z propozycjami znajdującymi się na linii chronologicznej, będącej multimedialnym bazowym do lekcji. Istnieje możliwość jego uzupełnienia o propozycje uczniów. Wskazanie etapów rozwoju społeczeństwa obywatelskiego w Polsce.
4. Wspólne omówienie cech społeczeństwa obywatelskiego.

Faza podsumowująca

1. Wspólne ustalenie, jakie jest znaczenie społeczeństwa obywatelskiego w Polsce i na świecie.
2. Wykonanie ćwiczeń 1–4.

Praca domowa:

Wykonanie pozostałych ćwiczeń.

Materiały pomocnicze:

K. Podemski, *Spółeczeństwo obywatelskie w Polsce 25 lat po wielkiej zmianie*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2014, R. LXXVI, z. 2.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

Linia chronologiczna może zostać wykorzystana do lekcji powtórzeniowej o społeczeństwie obywatelskim w Polsce.